

BÉKÉS MÁRTON*

TUDOMÁNY – EGYETEM

ÖSSZEGYÚJTOTT GONDOLATOK
AZ ELSŐ SZÁZAD DOKTORANDUSZ-ROVATA ELÉ

*“Tudományos az iskola, tudományos
a tanítás ott, ahol tudósok tanítanak.”*

báró Eötvös József

1. BEVEZETÉS AZ EGYETEM FENOMENOLÓGIÁJÁBA (IDEALISTA SZEMSZÖGBŐL)

Az európai értelmiség többnyire egyfajta, a kontinens összhagyományát és alapértékeit megtestesítő jelenséggént fogva fel az egyetemet, annak jellegzetességeit és feladatát rendre kutatta, aktualizálta és a válságos időkben megmenteni igyekezett, mert értéként fogta fel.

Tudni kell ehhez, hogy az egyetem a XX. században, de már azt jó fél évszázaddal megelőzően is, jelentős forma- és funkcióváltozáson ment keresztül. Spranger az első világháború előtt épp úgy látta ezt, mint ahogyan a '30-as években gróf Teleki Pál vagy nem is oly rég Vittorio Hösle.² Az egyetem, s itt elsősorban annak autentikus, európai modelljére gondolunk, annyiban van válságban, amennyiben eredeti értékeit elveszítette és a tudás megszerzésének és művelésének (kutatás), valamint a tudás átadásának (oktatás) egyensúlyát elvétette. Ez a két komponens az, amelyek finom keveredéssel fenntartják az európai egyetemi modellt.

---

* A szerző a Történettudományi Doktori Iskola Művelődéstörténeti Programjának I. éves hallgatója. Az ELTE BTK HÖK Doktorandusz Bizottságának elnöke.

2 Spranger, Eduard: Wandlungen im Wesen der Universität seit 100 Jahren. Leipzig, 1913.; gróf Teleki Pál: Az európai szellem jelene és jövője. (1934) In: Teleki Pál. Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk. és utószó: Ablonczy Balázs, Osiris, Bp. 2000.; Vittorio Hösle A tudomány és az egyetem válsága c. előadása a német egyetemek rektorainak 1993-as találkozásán hangzott el.

Newman, Jaspers, Ortega, Molnár Tamás³ – hogy csak kevés és némileg eltérő felfogású tudósra hivatkozunk – mind azt húzzák alá az egyetemmel kapcsolatban, hogy az mint *universitas* a tudás teljességére, ezen túl pedig a morális igazságkeresésre alapított intézmény, amelynek további – és talán ezen a ponton kezdődő – feladata, hogy az általa felhalmozott és konzervált tudást megszervezze (ez volna a tudomány mint olyan) és mozgósítsa, illetve speciális oktatási rendszerének segítségével átadja. Ennek etikai dimenziója ott válik nyilvánvalóvá, amikor a tudás mirefordítottsága úgy fejezhető ki, hogy felhasználása egy nemzet, egy földrész és a szintén egyetemesen felfogott emberiség hasznára történik.

Az egyetem szellemiségként és intézményként is európai és csakis az, amennyiben az ógörög Akadémia, a szókratészi-platóni intézmény az őse, ha tetszik, archetípusa. Persze itt, a görög egyetemenél nem beszélhetünk intézményesített, épület- és üzemszerű valamiről, hanem sokkal inkább az együtt gondolkodó férfiak közösségéről kell fogalmat alkotnunk. Ami Platónnál eleven valóság volt, az az európai egyetem őshagyománya, alapja; s a ma egyre inkább érvényesülő ún. atlanti kultúra amerikai típusú⁴ – a kontinentális felsőoktatási hagyományokkal többé-kevésbé ellenében álló – üzleti szellemű egyetemének (*business university*) ellentéte.

Az európai egyetem, röviden és velősen: a tudomány intézményesítése. S ezen túl tartalmilag az etikusan megszerzett tudás összegyűjtésének, rendszerezésének és etikus felhasználásának, továbbá átadásának modellje. Mégpedig minden eddiginél maradandóbb és hatékonyabb modellje.

A tudás, akárcsak a szépség, önmagában álló, önmagában is értelmezhető fenomen. A tudomány és a szépet mint olyat éppen formában tartalmazó valami – egy nő, egy görög szobor, egy gótikus katedrális – azonban mirefordítottsága révén nyeri el létének értelmét s értékét. A szer-

3 Newman, J. H.: Az egyetem eszméje a tudás célja önmaga. In: Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatás-történeti tanulmányok. Szerk.: Tóth Tamás, Professzorok Háza, Bp. 2001.; Jaspers, Karl: Az egyetem eszméje. In: Egyetem, nevelés, értelmiségi lét. Szerk.: Csejtei Dezső–Dékány András–Simon Ferenc, Társ. Tud. Kör, Szeged, 1990. ; Ortega y Gasset, José: Az egyetem küldetése. In: uo.; Molnár Tamás: The Future of Education. (2nd ed.) Universal Library Paperb. 1970.; Az új egyetem. In: uó: A jobb és a bal. Tanulmányok. Kairosz, Bp. 2004.

4 Molnár Tamás: Az atlanti kultúra kibontakozása. Kairosz, Bp. 2006. Az amerikai egyetemre ld.: Parsons, T.–Platt, G. M.–Smelser, N. J.: The American University. Harvard UP, 1973.

vezett tudás mint tudomány az igazság soha-meg-nem-szűnő keresésének eszköze, míg a szépség formába öntve gyönyörködtet, s ezek által nyeri el mindkét érték a célját. „A tudomány tényeken alapul. A tudományban csak a minőség és az érték számít” – írja Vizi E. Szilveszter,⁵ s ha ezt most axiómaként elfogadjuk, akkor ennek következményeivel is tisztában kell lennünk, ami nem más, mint hogy az ennek rendszeresítésére és szakszerű felhasználására szakosított intézmény is csak ilyen lehet.

Az egyetem tehát a tudás tudományként megszervezett és mozgósított – intézményesített – volta. Mindebből látszik, hogy míg a tudás individuálisan hozzáférhető és megszerzhető, egyszerűbben szólva: egyéni munka eredménye; addig a tudomány kollektív és többszereplős rendszer, s erre alapított keretként, intézményként, de szellemiségként is az egyetem.

Ha van az egyetemnek *önmegnyilatkozása* (Heidegger), akkor az nem lehet más, mint a tudás megszerzése és az igazság rendszerében való szakszerűen szisztematizált elhelyezése, s az ezzel tudománnyá alakított anyagi és szellemi valóság társadalmi (nemzeti) és planetáris hasznosítása etikus módon.

S ha az egyetemnek lehet forradalma, az csakis – paradox módon – megőrző lehet, vagyis a platóni egyetem-Idea ősforrásához visszanyúló, a kontinentális *universitas* archaikus mélyrétegéhez visszakapcsolódó és önmagát ezek által aktualizáló.

2. AZ EGYETEM FELADATA

Az egyetem feladata első közelítésben igen egyszerűen meghatározható a fentiek alapján: a tiszta tudomány megteremtése, amely az igazság rendszerébe illeszkedik, és annak átadása, vagyis az oktatás.⁶ Ennek a kettőnek az *együttes* érvényesítése az, amely az egyetemet megkülönbözteti mondjuk az MTA valamely kutatóintézetétől.

Az egyetem, mint a társadalom hasznára működő szervezet, az állam vagy valamely más jogi és természetes személyiség (egyház, magánember, alapítvány, gazdasági szervezet) által fenntartott intézményként arra szakosodott, hogy kutasson, a tudomány rendszeresítését és valamely

5 Vizi E. Szilveszter: Tudomány és politika. In: Magyar Szemle, 2006. 11-12. szám

6 Weszely Ödön: Az egyetem eszméje és típusai. (Rektori székfoglaló előadás.) In: Minerva, 1929. 4-7. szám

tudományos rendszeren belüli mozgósítását lássa el. Ezért tartanak egyetemeken konferenciákat, ezért működnek keretein belül külön kutatószervek és tanszékek, ezért ad ki folyóiratokat és köteteket, s ezért tart fenn külkapcsolatokat, stb. Ugyanakkor az egyetem oktatást is végez. Legnagyobb részt előadások és szemináriumok formájában vagy konzultációkon keresztül a felvett hallgatók tudományos és szakképzéséről gondoskodik. Ez az oktatás azonban nem a klasszikus iskolai rendszer szerint működik, legalábbis a jó egyetemen – az ideális egyetemen – nem. Erről írja Weszely Ödön: *„Az egyetemnek már a tanítása is olyan, hogy a továbbfejlesztésre nevel. [...] Az egyetemi tanítás célja éppen az önálló munkára való tanítás.”*⁷ Ez az oktatás a hallgatókat inkább a kutatás egyéni úton való elvégzésére biztatja, amikor a képzés éveinek során először a szakirodalom ismeretére ösztönöz, majd annak szintetizálására, aztán új irányok keresésére és végül a kutatás saját útjának végigjárására.

Az egyetem autonóm szerv, az államtól és bizonyos fokig a társadalomtól is elkülönülő intézmény. Ez nem csak például a dékánválasztásban vagy az oktatás belső rendszerének szabad kidolgozásában fejeződik ki, hanem egyéb közigazgatási és jogi érvekkel is alátámasztható, s ebbe az autonómiába tartoznak a hallgatói önkormányzatok és az egyetem önmagát igazgató szervei is. Természetesen az egyetem autonómiája ott is kifejeződik, hogy képesítő szervként határozható meg, ha tetszik egy szakmai céh is – s ez jól van így! –, mivel jogosítványt (szigorlati jegy, diploma, doktorátus/PhD, habilitáció, professzori cím, stb.) ad bizonyos tudományos-szakmai akadályok legyőzésekor.

Az egyetem hallgatói és az oktatók olyan *„nagyserű szellemi közösséget”* (Weszely Ödön) képeznek ideális esetben, amely a tudományos munkát végső soron együtt végzi. Arról van szó, hogy a klasszikus európai egyetemi oktatás az előadásokkal és szemináriumokkal személyes kapcsolatra inspirál, az oktató általuk tovább csiszolhatja eddigi tudását, a hallgató pedig közvetlen kapcsolatba kerülhet ezen formák által a tudás születésével, a tudomány tartalmával és annak felhasználásával. Fontoljuk meg, amit báró Eötvös József írt, azzal, hogy a tőle vett sorok azon kevés idézetei közé tartoznak, amelyek reményeink szerint már elveszítették aktualitásukat: *„Oktatásunk egyik főhibája, hogy a tanító tanítványait nem*

7 Uo. (Kiemelés az eredetiben.)

hívja fel tevékenységre, főképp egyetemeinken. A tanár előadja tantárgyát, és azt reményli, hogy hallgatói, kik a hallgatás passzív szerepére kényszerítettek, ezt teljesíteni fogják, – holott épen fiatal korunkban a tevékenység valóságos szükség, és a legmegfeszítettebb munka kevésbé fáraszt a hallgató figyelemnél.”⁸

Az egyetem tőkéje nem csak hagyományában van. Az egyetem tényleges és érezhető tőkéje a tudomány és a benne rendszeresített, az oktatás és a közlés által mozgósított tudás. Erre van az egyetemnek, illetve az ez által képesítettnek tekintett tudósoknak leginkább privilégiuma, ennek felhasználása jelenti legfontosabb autonómiáját. A tudomány objektiválódásakor – például egy előadásban, egy könyvben –, azaz amikor az kézzelfoghatóan létrejön, akkor elszakad megalkotójától, mivel a szellemi tartalom valamilyen anyagi formába öntődik. Ugyanakkor ez az a pont, amikor az egyéntől elszakadó, mert anyagi alakot öltött szellem (itt a tudás) közösségileg is felhasználható, tényleges, formálisan is létező tudományos eredménnyé válik. A tudomány etikusan felhasználva és az igazság rendszerébe foglalva azonban megmarad ezek által, és bármikor aktualizálhatóvá válik.

Manapság már nem kivételes dolog az egyetem, vagy a tudomány válságáról beszélni. Amióta Husserl híres munkájában az európai tudományok válságát megállapította,⁹ s az ő nyomán sokan az egész felvilágosodásból eredő modern paradigma lezárultát és valami bizonytalan új kezdetét érezték, azóta a tudomány, s annak hordozója, az egyetem is kénytelen volt instabil helyzetével szembesülni.¹⁰ A posztmodernitás és az egyetem viszonya különben is problematikus, s az egyetemnek kell(ene) először lépnie ahhoz, hogy a kérdés ne az legyen, hogy tudásgyárrá vagy papírgyárrá változik-e.¹¹

A piaci viszonyok közé bevont egyetemi rendszer leginkább ma azzal a gonddal küszködik, hogy képtelen gyorsan magas szakmai színvonalat nyújtani, bővebben az oktatást az önálló kutatás irányába elvinni úgy, hogy a tömegoktatás viszonyai között a szakmaiság mércéje ne szálljon alá. Ez nem meglepő. Amint Hösle mondja, a tudomány önértéke külön-

8 báró Eötvös József: Gondolatok. (4. kiad.) Ráth Mór, Bp. 1886. 209-210. oldal (Kiemelés tőlem.) [Az idézetet az eredetiben szereplő helyesírással közöljük.]

9 Husserl, Edmund: Az európai tudományok válsága. I-II. Atlantisz, Bp. 1998.

10 Ld. bőv.: Tóth Tamás: Európai egyetemek és modern filozófiák. In: Az európai egyetem funkcióváltozásai. i.m. 9. oldal

11 Polónyi István–Tímár János: Tudásgyár vagy papírgyár? Új Mandátum, Bp. 2001.

ben is megingott, az iránta való társadalmi bizalom csökkent, s nem utolsósorban azért, mert a világgazdaság felépítése a technológia etikátlan fejlesztésére összpontosít, s a technika használatából – most már Molnár Tamásra hivatkozva: – az azt alátámasztó tudományos elmélet lényegében szublimálódott és maradt a produktivitás önmaga elég voltának (tév)hite. Ez a folyamat a tudományt megfosztja etikai dimenziójától – sőt lassan saját maga lét-okától is (!) – és olyan szolgálóleánnyá fokozza le, aki a technika előrehaladását kénytelen elősegíteni nem megfelelő bérezés fejében.

Az egyetem és a munkaerőpiac egymástól való elszakadása a bölcsésztudományokon belül is érezhető, mivel korunk gazdasági rendszere a nem kellően piacosítható humántudományokkal nem tud mit kezdeni. Erre a helyzetre a választ nem biztos, hogy a tömegoktatás fogja meghozni – hiszen ez által is nő a munkaerőpiaci felesleg, csak most képzettebb szinten termelődik újra –, hanem sokkal inkább az egyetemi oktatás professzionalizálódása, a tudományos kutatás nem rögtön realizálódó gyakorlati értékének széleskörű elfogadtatása és végül a szakmai túlspecializálódás helyébe egy olyan, az egyetem által biztosított összképzés adása, amely a humántudományok etikus szakmai felhasználását és a gyakorlati – társadalmi – hasznot ötvözi. Ez utóbbiaknak lehet természetes tere a doktori képzés.

3. A DOKTORI ISKOLÁK FELADATA

Amikor arról beszélünk, hogy az egyetem magas szintű szakmai képesítést ad és a tudomány egyéni művelésére sarkalló oktatásmódot gyakorol, akkor lehetetlen nem a doktorálás intézményére gondolni. Amikor a hallgató önmaga által végzett tudományos kutatása és annak egyéni szisztematizálása kerül szóba, s ehhez egy szakmai képesítést kell társítani, akkor megint önkéntelenül is a doktorálásra gondolunk.

A tudás egyetemi „begyűjtése” és annak rendszerezése révén a tudomány gyakorlati művelése mindig egyéni kezdeményezéssel kezdődik, s majd aztán, amikor ennek eredménye beépül a tudomány rendszerébe, akkor válik kollektív szellemi tőkévé. Lényegében ez volna a professzionális egyetem személyi feladatrendszerének definíciója. Nem tévedünk, ha úgy véljük, hogy az ún. *kutatóegyetem* prototípusa az egyes egyetemeken belül működő doktori iskolák rendszere lehet, hiszen ez a legvégsőbb fokra juttatja az egyetemi oktatás és az egyéni, már valóban tudományos

kutatás szintjén álló erőfeszítés hatékony kombinációját.

Az európai egyetemi térség egyik legfontosabb és legtöbbet ígérő része a doktori képzés. Magyarország számára különösen fontos, hogy olyan doktori képzést valósítson meg, amely a külföldi kutatási ösztöndíjakhoz, posztdoktori képzésekhez hozzáfér; amely az egyetemi oktatók többségét be tudja kapcsolni a doktori témavezetésbe; amely a kutatóintézetekben a frissen doktoráltakat vagy a doktoraspiránsokat könnyebben és hamarabb képes foglalkoztatni; s amelyben az egyetemek és a versenyszféra tagjai közös doktori projekteket indítanak.¹² Mindez annak (is) a biztosítéka lehet, hogy a bolognai rendszernek megfelelő tömeges felsőoktatás csúcspan egy olyan kutatóegyetemi légkör és konkrét tudósutánpótlás tudjon megjelenni, amire igencsak szükség lenne.

Max Weber szerint nem elég, ha a hallgató elméleti tudásra tesz szert, hanem annak gyakorlati, közelebbről a bölcsészetben a társadalom számára alkalmazhatóvá tehető dimenzióját is képesnek kell lennie művelni.¹³ Az egyetemi asszisztensek, demonstrátorok, az óraadás lehetősége, a doktori képzésben a tanmenetbe beillesztett gyakorlati modulok kiszélesítése mind arra ad lehetőséget, hogy a doktorandusz hallgató ne csak jó tudós legyen, hanem a tudásátadásra képesített személy is.

Weber helyesen látva meg a tudományos szakma rekrutációjának egy nem kiszámítható faktorát, a *véletlent* említi meg, mint ami sokakat – így őt is – hozzásegítette pályájához. A doktoranduszok publikációs felületeinek fejlesztése, a kreditszerzés lehetőségeinek bővítése, a hallgatói tudományszervezés ösztönzése, a PhD-hallgatóknak az egyetem külföldi kapcsolatépítésébe való bevonása ezeket a „véletleneket” sokszorozza meg.

*

Az *Első Század* szerkesztősége is igyekszik a doktoranduszoknak egy ilyen „véletlent” kínálni, amikor megnyitja hasábjait az ELTE bölcsész tudományi doktori iskoláinak hallgatói előtt. Az *Első Század* jelen számától

12 Patkós András: Kutatás és egyetem kapcsolata Európában és Magyarországon. In: Magyar Tudomány, 2003. 8. szám, A doktori iskola feladatai c. alfejej.

13 Weber, Max: A tudomány mint hivatás. In: uő: Állam, politika, tudomány. Tanulmányok. Közgazdasági és Jogi, Bp. 1970. 126. oldal

külön doktorandusz-rovatot illeszt szerkezetébe, amelyet az ELTE BTK Hallgatói Önkormányzatának mindenkori Doktorandusz Bizottsági elnöke fog szervezni és szerkeszteni.

Folyóiratunk a kutatott téma igényétől függően magyar és idegen nyelven is közöl tanulmányokat, megfelelő szaktanári vagy témavezetői lektorálással, ajánlással kísérve, jegyzetekkel ellátva.

Reményeink szerint az *Első Század* ezzel a rovattal kibővülve témáit és profilját tekintve is gazdagodni fog, de legfontosabb szándékunk az, hogy a doktoranduszok ezzel egy újabb publikációs felületet nyerjenek s az egyetem tudományos tőkéjének sokszorosítása révén egyéni teljesítményüket közös hasznunkra fordíthassák.